

ფატი ანთაძე-მალაშხია

სხვადასხვა პერიოდში შემოსული ზოგი სპარსული ნასესხობისათვის ქართულში

ქართულ ენას საუკუნეთა მანძილზე მჭიდრო ურთიერთობები აკავშირებდა ირანულ ენობრივ სამყაროსთან, პირველ რიგში, სპარსულ ენასთან. სპარსულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობები მოიცავდა როგორც საშუალო (სავარაუდოდ, ძვ. წ. IV ს.–ახ. წ. VII-VIII სს; **Основы** 1981:6), ასევე ახალ სპარსულ (ახ. წ. X საუკუნიდან დღევანდლამდე, კლასიკური სპარსული ეპოქა–ახ. წ. X-XV სს; **Основы** 1982:5) პერიოდს. ეს კონტაქტები ხორციელდებოდა როგორც წერილობით, ასევე ზეპირ დონეზე. სპარსულის ზეპირმეტყველებითი შეხება ქართულთან XX საუკუნის I მეოთხედის ჩათვლით გაგრძელდა, სანამ ჯერ კიდევ არსებობდა მცირერიცხოვანი სპარსული თემი ძველ თბილისში. ხსენებულ გარემოებათა შედეგად, ქართულ ლექსიკაში საშუალო და ახალ სპარსულ ნასესხობათა მნიშვნელოვანი ბირთვია წარმოდგენილი. ეს ნასესხობები არაერთი მკვლევარის შესასწავლ საგნად ქცეულა. ამ მიმართულებით ყველაზე ვრცელი და ფუნდამენტური გამოკვლევები აკადემიკოს მზია ანდრონიკაშვილს ეკუთვნის (ანდრონიკაშვილი I 1966; II 1996). ბოლო წლებში ასევე გამოქვეყნდა სხვა მონოგრაფიული ნაშრომებიც (გიპერტი 1993; ბართაია 2010). ამის მიუხედავად ქართულში შემოსულ ირანულ, კერძოდ, სპარსულ ნასესხობათა საკითხი არ შეიძლება ამოწურულად ჩაითვალოს, რამდენადაც ის სამომავლოდ გასათვალისწინებელ სხვადასხვა ასპექტს მოიცავს. ერთ-ერთ ასეთ ასპექტად იმ ნასესხობათა შესწავლა გვესახება, რომლებიც ციკლურად სპარსული ენის ისტორიის ორ სხვადასხვა—საშუალო და ახალ ეტაპზე შემოვიდნენ ქართულში. უაღრესად მნიშვნელოვანია, ასევე იმ ნასესხობათა ანალიზი, რომელთა ეტიმოლოგია არ შემონახულა და მათი აღდგენა ნასესხებ და ასევე სხვა ირანულ ფორმათა მიხედვითაა შესაძლებელი. ამგვარი ნასესხობები ძირითადად საშუალო სპარსულიდან შემოსულ სიტყვებს გულისხმობს. წინამდებარე სტატიაში განვიხილავთ სწორედ შემოხსენებული ორი სახის — ციკლურ და დაუმოწმებელი ეტიმოლოგის მქონე რამდენიმე ნასესხობას. სპარსული წარმომავლობის ერთ ციკლურ ფიტონიმურ ნასესხობას (**ზირაკ/ძირაკ/ზირაჲ/ძირა**, ძირეული ქართული შესატყვისი **კვლიავი**) ჩვენ უკვე შევხვეთ ერთ-ერთ სტატიაში (ფ.

ანთაძე 2011). ეს ერთეული სპარსული ენის ისტორიის სხვადასხვა საფეხურზე და შესაბამისად სხვადასხვა ფონეტიკური ფორმით შემოვიდა ქართულში და ამავდროულად მას არ მოეძიება საშუალო სპარსული ეტიმონი. წინამდებარე სტატიაში ჩვენ შევეხებით ანალოგიური ტიპის ზოგიერთ სხვა ნასესხობას. რიგ შემთხვევებში **ზირაკ/ძირაკის** მსგავსად, ამ ნასესხობათა ფონეტიკური სახე მათ საშუალო სპარსულ წარმომავლობაზე მიუთითებს, თუმცა შესაბამისი ეტიმონი არ დასტურდება და ქართულ და ახალ სპარსულ ფორმათა მიხედვითაა აღდგენილი.

საშუალო სპარსული **ramak**-ისა და ახალი სპარსული **rāme** კლასიკური სპარსული **rāmā**-ს მნიშვნელობა „ჯოგი, ფარა“ სრულად ემთხვევა ერთმანეთს (Nyberg 1974; Рубинчик 1985; änväri 1993; äfsār 1994). ახალი სპარსულიდან მომდინარე ქართული **რემა** — „ცხენის ჯოგი“ ჰიპონიმიზებულია, ანუ მასში ვიწროვდება ეტიმონის ზოგადი მნიშვნელობა. ზოგადად **ჯოგისა** და **ფარის** პარალელურად მხოლოდ ერთ ახალ სპარსულ ლექსიკონში დასტურდება **rāme**-ს უფრო სპეციალიზებული, თუმცა ქართული პარალელისგან განსხვავებული მნიშვნელობა: „ოთხფეხთა გროვა, განსაკუთრებით ცხვართა და თხათა“ (äfsār 1994). რაც შეეხება საშუალო სპარსული **ramak**-იდან მომდინარე ქართული **რემაკს**, აქ დაკარგულია ეტიმონში წარმოდგენილი კრებითობის სემანტიკური კომპონენტი და მისი შინაარსი გულისხმობს „უხედნ, ჭაკ ცხენს“ (საბა 1991-1993), „გაუხედნავ ჭაკ ცხენს ან ვირს“ (ქეგლ). მსგავსი, სადღეისოდ არქაიზებული მნიშვნელობა „ცხენის ჯოგის“ პარალელურად დასტურდება **რემა** ფორმაშიც: „გაუხედნავი ცხენი“ (ქეგლ 1950-1965); ამავდროულად ხევსურულ დიალექტში **რემა** ნიშნავს „კარგ ცხენს“ (ქეგლ 1950-1965). ამგვარად, **რემაკ** ფორმამ სემანტიკური ცვლილების ფონზე შეინარჩუნა ეტიმონის მონოსემიურობა, მაშინ როცა **რემა** პოლისემიზდა, თუმცა ქართული ენის თანამედროვე მატარებლები მას მონოსემანტად აღიქვამენ, რამდენადაც **გაუხედნავი ცხენისა** და **კარგი ცხენის** მნიშვნელობები **რემასთან** დაკავშირებით მივიწყებულია. ლექსიკური მდგრადობის თვალსაზრისით, ნაკლებ გამძლე აღმოჩნდა **რემაკ** ფორმა, თუმცა დღეს არც **რემა** წარმოადგენს აქტიურად ფუნქციონირებად სიტყვას.

შინაარსობლივად იგივეობრივია საშ. სპარს. **čaruk** და ახ. სპარს. **čābok** „სწრაფი, მკვირცხლი“ (Nyberg 1974; Рубинчик 1985; änväri 1993; äfsār 1994). თუმცა ახალი სპარსული ფორმა პოლისემიზაციისკენაა მიდრეკილი. ის სწრაფისა და მკვირცხლის გარდა, მოიცავს მნიშვნელობებს „ცოცხალი, მარჯვე, ყოჩაღი“;

Рубинчик 1985; änväri 1993; äfšâr 1994), მას აქვს ზმნიზედური დატვირთვა: „სწრაფად, მკვირცხლად, ცოცხლად, ყოჩაღად, მარჯვედ“ (Рубинчик 1985; änväri 1993; äfšâr 1994). შესაძლებელია ამგვარი დატვირთვა საშ. სპარს. **čapuk** -საც ჰქონდა, რადგანაც ზედსართავები საშუალო სპარსულშიც გამოიყენებოდა ზმნიზედური ფუნქციით (Основы 1981:97). ქართულში **ჭაბუკი** მორფოსემანტიკურად ცვლილია, იგი გაარსებითებულია და ნიშნავს „ახალგაზრდა ვაჟს“ (საბა 1991-1993; ქეგლ 1950-1965), დადასტურებულია ასევე მისი მოძველებული მნიშვნელობა „მოყმე, რაინდი“ (ქეგლ 1950-1965). სადღეისოდ ხშირად ხმარებული **ჭაბუკი** მონესემანტად აღიქმება. **ჭაბუკის** ბაზაზე წარმოქმნილი ნასახელარი ზმნები **ჭაბუკობს**, **აჭაბუკებს** (იხ. ასევე სახელზმნა და აბსტრაქტული არსებითი სახელი „**ჭაბუკობა**“)ან კომპოზიტი **მწეჭაბუკი** ამ ნასესხობის დერივაციულ შესაძლებლობათა ამოქმედებაზე მიუთითებს, რასაც გამოყენების სიხშირესთან ერთად ნასესხობათა ადაპტაციის ერთ-ერთ კრიტერიუმად მივიჩნევთ.

ფონეტიკური ფორმის მიხედვით, **ჭაბუკი** მსგავსად **ზირაკ/ძირაკ-**ისა, საშუალო სპარსულის აღრინდელ საფეხურზე ჩანს ქართულში შემოსული, როცა ინტერვოკალური და პოსტვოკალური **k** ჯერ კიდევ არ იყო გამჟღერებული და **g**-დ გარდაქმნილი (Основы 1982:7), თუმცა ამ ნასესხობაში ინტერვოკალური **p** გამჟღერებულია (**p>**; **čapuk>**ჭაბუკი), რაც **k>g**-ს ანალოგიურად გვიანდელ საშუალო სპარსულს ახასიათებს. არ გამოვრიცხავთ **ჭაბუკის** სომხური მეშვეობით შემოსვლას ქართულში, რადგან ამ სიტყვის ქართულ და სომხურ პარალელებში საშუალო სპარსული **č** გადმოცემულია **ჭ**-თი. **č>ჭ** გადასვლათა დიდძალი სახით არსებობა საშუალო სპარსული წარმომავლობის ქართულ-სომხურ პარალელებში (მ. ანდრონიკაშვილი 1966:279-416) გვაფიქრებინებს, რომ ამგვარი გადასვლა სომხური გავლენით უნდა იყოს განპირობებული, რადგან რიგ სხვა შემთხვევებში საშ. სპარს. **č** ქართულში **ჩ**-ს იძლევა (მ. ანდრონიკაშვილი 1966:200).

čapuk -ის სომხური პარალელი სრულად იმეორებს ეტიმონის შინაარსს „სწრაფი, მკვირცხლი“, გაარსებითებული ქართული ვარიანტი დეტერმინატული შესიტყვების, სავარაუდოდ „**ჭაბუკი ვაჟის**“ელიფსური ფორმა უნდა იყოს, სადაც საშუალო სპარსულში წარმოდგენილი „**სწრაფისა**“ და „**მკვირცხლის**“ მნიშვნელობა ასოციაციურად ჩანაცვლებულია „**ყმაწვილით**, **ახალგაზრდით**“ სიმილაციის საფუძველზე. სიტყვათმნიშვნელობებს შორის სიმილაციური მიმართება ეფუძნება რეალიათა თვისებების მსგავსებას

(ნიკიტინი 1983:40). ჰიპო-ჰიპერონიმიულ და იმპლიკაციურ მიმართებათა ცნებებთან ერთად სიმილაციური მიმართების ცნება გამოიყენება პოლისემანტის სიტყვათმნიშვნელობათა შორის კავშირთა აღსაწერად (ნიკიტინი 1983:37-40). ეს კავშირები ნიკიტინისეული სისტემის მიხედვით, ორი ძირითადი სახეობითაა წარმოდგენილი: 1) იმპლიკაციური, რომელიც სახეობებს, თვისებებსა და მიმართებებს შორის კავშირებსა და დამყარებული და ჩვენეული ინტერპრეტაციით, ძირითადად ერთსა და იმავე ლექსიკურ-სემანტიკურ ველს ან უფრო ვიწროდ თემატურ ჯგუფს მოიცავს; 2) კლასიფიკაციური, რომელიც ორ ქვეტიპს გულისხმობს: ა) ჰიპო-ჰიპერონიმულს, ის მოიცავს როგორც გენერალიზაციის (მნიშვნელობის გაფართოება, ჰიპერონიმიზაცია), ასევე სპეციალიზაციის (მნიშვნელობის დავიწროება, ჰიპონიმიზაცია) კავშირს. ზემოთ მოტანილი ახ. სპარს. *ramē* > ქართ. **რემა** ჰიპონიმიზაციის მაგალითს წარმოადგენს, მაშინ როცა საშ. სპარს. *ramak*-სა და ქართულ **რემაკს** შორის მიმართება აშკარად იმპლიკაციურია. ცხადია, ჰიპო-ჰიპერონიმიზაციული მიმართება არასდროს არ სცდება თემატური ან ლექსიკურ-სემანტიკური ჯგუფის ფარგლებს; ბ) სიმილაციურს, რომელიც ზემოაღნიშნულის თანახმად, საგანთა და ცნებათა თვისებების მსგავსებითაა განპირობებული. ამგვარი მიმართება ძირითადად არ ზორციელდება ერთი და იმავე ლექსიკურ-სემანტიკური ველის ფარგლებში (ფ.ა.), რადგან სიმილაციით დაკავშირებულ სიტყვათმნიშვნელობებს არ აერთიანებთ დამაქვემდებარებელი ჰიპერსემა (ნიკიტინი 1983:43). პოლისემანტის სიტყვათმნიშვნელობათა ურთიერთმიმართების აღსაწერად გამოყენებული იმპლიკაციის, ჰიპო-ჰიპერონიმიზაციისა და სიმილაციის ცნებები ჩვენ მოვარგეთ ეტიმონსა და ნასესხობას შორის არსებულ შინაარსობლივ კავშირს, რამდენადაც აქაც სიტყვათმნიშვნელობათა მიმართებებია გასაანალიზებელი, ოღონდ არა ერთი, არამედ ორი — გამსესხებელი და მსესხებელი ენის ფარგლებში.

საშ. სპარს. **čapuk** > ახ.სპარს. **čābok** სემანტიკურად უცვლელი სახით უკვე სხვა ქრონოლოგიური, კერძოდ, ფარსის, ანუ ახალ სპარსულ ეპოქაში ისეხსა ქართულმა **ჩაუქ** ფონეტიკური ფორმით, იხ. **ჩაუქი** „მარდი, შემძლე, მამაცი“ (ქეგლ 1950-1965); „ცქვიტი და შემძლე“ (საბა 1991-1993). ასევე **ჩაუქად** „მარდად, შემძლედ“ (ზმნიზედა) და **სიჩაუქე** „სიმარჯვე, სიმარდე“. როგორც ვხედავთ, **ჩაუქში** ასახულია ახალ სპარსული **čābok**–ის პოლისემია.

ჩაუქის ეტიმონად ახ. სპარს. **čābok** -ის ადრეულ ფონეტიკურ ფორმას მოვიანზრებთ, როცა ფარსის ეპოქის პირველ ეტაპზე ინტერ-

და პოსტოკალური **p** სპირანტ **β**-დ გარდაიქმნა (ხშილი **b**-ს სახე მან მოგვიანებით მიიღო). **β**-მ როგორც ჩანს, ქართულში **ვ** მოგვცა, რომელიც ქართულისათვის ბუნებრივი ტენდენციის თანახმად, **უ**-ს წინ დაიკარგა (ანდრონიკაშვილი 1996:170). ლექსიკური მდგრადობის თვალსაზრისით, **ჩაუქ** ფორმა ჩამორჩება აქტიურად ფუნქციონირებად **ჭაბუქს**, ქართული **ჩაუქ** იშვიათად ხმარებულ ფუძეთა რიცხვს მიეკუთვნება.

სემანტიკურად სხვაობენ ასევე საშუალო სპარსულიდან მომდინარე **ხანაგა** და ახალი სპარსული წარმომავლობის **ხანა** ფორმები. იხ. **ხანაგა** 1. „თავშესაფარი სახლი დავრდომილებისა და ობლებისათვის“; 2. „იგივეა რაც სასტუმრო“ (ქეგლ 1950-1965); „ობლების საკრებულო სახლებია“ (საბა 1991-1993) და **ხანა**—მოძველებული სიტყვა 1. „სახლი, შენობა“, „მათთვის დაცალეს ყოველგან ქარვასლები და ხანები“ (თეიმურაზი); 2. რთული ფუძის შემადგენელი ნაწილი: **ზარაფხანა**, **თოფხანა** (ქეგლ 1950-1965). როგორც **ხანაგა**, ასევე **ხანა** არქაიზმია. ეს უკანასკნელი დღეს მხოლოდ კომპოზიტის ნაწილად თუ გვხვდება, იხ. ზემოთ მოტანილ მაგალითთა ანალოგიური **ჩაიხანა**, **ყავახანა**.

საშ. სპარს.**xānak**და ახ. სპარს. **xāne**||კლას.სპარს. **xānā** იგივეობრივი შინაარსისაა და ნიშნავს „სახლ“-ს(Nyberg 1974; Рубинчик 1985; änvāri 1993; äfšār 1994), თუმცა **xāne** პოლისემიურია და სახლის გარდა მოიცავს მნიშვნელობებს: „შენობა, ნაგებობა“;უჯრედი, კვადრატი; უჯრა (მაგიდის, კარადის); „ქულა“ (Рубинчик 1985, änvāri 1993, äfšār 1994). **āā**ჰიპო-ჰიპერონიმულ მიმართებაში საშუალო სპარსულ **xānak**-თან, რამდენადაც **ხანაგა**ში დავიწროებულია, ჰიპონიმიზებულია ეტიმონის ზოგადი მნიშვნელობა „სახლი, საცხოვრისი“.

ხანაგა ფორმის საშუალო სპარსული **xānak**-იდან მომდინარეობისთვის არ არსებობს სემანტიკური და მით უმეტეს, ფონეტიკური დაბრკოლება, თუმცა ეტიმონად ასევე შეიძლება ვივარაუდოთ ახალსპარსული **xānāgāh**||**xānegāh** 1. „დერვიშთა მონასტერი, დერვიშთა სავანე“; 2. „სახლი, საცხოვრისი“, ამ შემთხვევაში ეტიმონსა და ნასესხობას შორის იმპლიკაციური მიმართება მოიაზრება, რამდენადაც „დერვიშთა მონასტერი, დერვიშთა „სავანე“ და „ობოლთა და დავრდომილთა სახლი“ ერთმანეთის მიმართ ეკვონიმებს წარმოადგენენ, ანუ ისინი მიეკუთვნებიან ერთი და იმავე ჰიპერსემით („სახლი, საცხოვრისი“) გაერთიანებულ თემატურ ჯგუფს, თუმცა მათ შორის არ შეინიშნება იერარქიული დამოკიდებულება, რადგან ერთის მნიშვნელობა არ

ფარავს მეორისას. თუ **ხანაგას** ეტიმონია **xānāgāh||xānegāh**, მაშინ გამოირიცხება **ხანაგა||ხანა** ნასესხობათა ციკლურობა.

რიგ შემთხვევებში ქართულში არსებულ ფორმათა საშუალო სპარსული წარმომავლობა სრულიად გამჭვირვალეა, თუმცა საშუალო სპარსული ეტიმონი არ მოიძიება და დადასტურებულია მხოლოდ შესაბამისი ახალსპარსული ეკვივალენტი. ჰიპოთეტური საშუალო სპარსული ეტიმონებიდან მომდინარე ქართულში შემოსულ ნასესხობებს ზოგჯერ არ მოეძიება ახალ სპარსული წარმომავლობის პარალელები (**ამხანაგი, ნოვაგი, ჭარმაგი**), რიგ შემთხვევებში კი ამგვარი პარალელიზმი და შესაბამისად ციკლურობა დასტურდება (**ფარდაგი||ფარდა, სადაგი||სადა, ჭალაგი||ჭალა**). იხილეთ ქვემოთ წარმოდგენილი მაგალითები:

ამხანაგი, რომლის მიხედვით აღდგება საშუალო სპარსული ფორმა ***hamxānak||hamxānag** (ანდრონიკაშვილი 1996:280-281). ახ. სპარს. ფორმა **hām-xāne** ქართული პარალელისგან განსხვავებით პოლისემიურია და „მეგობრის, ამხანაგის“ (სინონიმ**hāmnešin**, იხ. **ānvāri** 1993) გარდა აქვს კომპოზიტ **hām-xāne** -დან სიტყვასიტყვით გამომდინარე მნიშვნელობა „თანამოსახლე, მეზობელი“.სავარაუდოდ, საშუალო სპარსული ფორმაც პოლისემიური უნდა ყოფილიყო, რომელიც სესხებისას მონოსემიზდა და ქართულში გადმოვიდა მხოლოდ „მეგობრისა და კომპანიონის“ მნიშვნელობით;

ნოვაგი, სანოვაგე „საჭმელ-სასმელი“ (ქეგლ 1950-1965); „სალხინო საჭმლები“ (საბა 1991-1993). არ დასტურდება საშუალო სპარსული

***navak||navag** ფორმები, თუმცა გვაქვს ახალ სპარსული **nāvā** 1) „საარსებო საშუალება, საზრდო“; 2) „კეთილდღეობა, სიმდიდრე“; 3) მოძვ. „ბე“ (Рубинчик 1985; **ānvāri** 1993; **āfšār** 1994). ქართული

პარალელი ახ. სპარს.**nāvā**-ს I სიტყვათმნიშვნელობასთან („საარსებო საშუალება, საზრდო“) მიმართებაში ჰიპონიმიზებულია. ახალ სპარსულ და ქართულ სიტყვათმნიშვნელობათა მიმართება ანალოგიურადაა წარმოდგენილი ქართულ პოლისემანტ **საზრდოს** სიტყვათმნიშვნელობათა შორისაც: 1) „საკვები, საჭმელი, სანოვაგე, სარჩო“, 2) „რაც ზრდის, ხელს უწყობს, ასულდგმულებს“, (ანუ

საარსებო საშუალება – ფ.ა.) (ქეგლ 1950-1965) ამგვარი მაგალითები ნათლად მიგვანიშნებს ერთი მხრივ, სემანტიკურად ცვლილი ნასესხობის მის ეტიმონთან მიმართებისა და მეორე მხრივ, პოლისემანტის სიტყვათმნიშვნელობათა ურთიერთმიმართების ძირეულ მსგავსებაზე. სავარაუდოდ, საშუალო სპარსულ ***navak||navag**-საც

უნდა ჰქონოდა „საარსებო საშუალების, საზრდოს, სარჩოს“ მნიშვნელობა.

ქართულში წარმოდგენილი ჰარმაგის ეტიმონად ჰიპოთეტური საშუალო სპარსული ფორმა *čarmak||čarmag გვეგულების, რომელსაც არქაიზმად კვალიფიცირებული ახალსპარსული čärme-ს მნიშვნელობა „თეთრი ცხენი, თეთრონი“ (Рубинчик 1985; änväri 1993; äfsär 1994) უნდა ჰქონოდა. ქართულში ჰარმაგის მნიშვნელობაა „თეთრი ცხენი შავი ხალებით“ (ქეგლ 1950-1965; საბა 1991-1993), თუმცა ის სადღეისოდ მივიწყებულია, რადგან პოლისემიზებულ ქართულ ვარიანტში ამჟამად ძირითად სიტყვათმნიშვნელობად წარმოგვიდგება „ხანში შესული ვაჟკაცური გარეგნობის მამაკაცი“ (ქეგლ 1950-1965), რომელიც სიმილაციურ მიმართებაშია ეტიმონთან. სიმილაციის საფუძველი თეთრი (ჰაღარა) ან ჰაღარანარევი თმიანი საფარი და ფიზიკური ძლიერებაა.

ზოგიერთ შემთხვევაში ქართულში წარმოდგენილია როგორც ჰიპოთეტურ საშუალო სპარსულ, ასევე დადასტურებულ ახალ სპარსულ ფორმათაგან მომდინარე პარალელური ფორმები, ანუ ციკლური ნასესხობები:

ფარდაგი<საშ. სპარს. *pardak||pardag და ფარდა<ახ. სპარს.

pärde//კლას. სპარს. pärdä. ფარდაგ და ფარდა ფორმებს შორის დასტურდება როგორც ფონეტიკური, ასევე სემანტიკური განსხვავება. (ანალოგიური მაგალითები იხილეთ ზემოთ განხილულ რემაკ//რემა; ჰაბუკ//ჩაუქ და ხანაგა//ხანა-ს შემთხვევაში). უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ფარდაგი პოლისემიურია, რომლის ხმარებიდანგასული მნიშვნელობა ფარდის იდენტურია: „ასმათ ფარდაგსა აზიდა, გარე ვდევ მოფარდაგულსაჲ (ვეფხისტყაოსანი; ქეგლ 1950-1965). სადღეისოდ და როგორც ჩანს, უკვე სულხან-საბას დროს დომინანტურად ქცეულა ფარდასთან იმპლიკაციურად დაკავშირებული სიტყვათმნიშვნელობა „მსხვილი მატყლის ძაფის უხაო ქსოვილი საფენად და კედელზე გასაკრავად“ (ქეგლ 1950-1965), „კედლის შესამოსი“ (საბა 1991-1993). ფარდაგმა დერივაციული შესაძლებლობები გამოავლინა ქართულში, იხ. ნასახელარი ზმნა აფარდაგებს (მოფარდაგება) და შესაბამისი ნამყოს მიმღებები მოფარდაგებული და მოუფარდაგებელი. რაც შეეხება ფარდას, ქართულში ის ფაქტობრივადმონოსემიურია და აღნიშნავს ფანჯარაზე ან კარზე ჩამოსაფარებელ, ოთახის გადასაღობად ან სცენის დასაფარად გამოყენებულ ქსოვილს (ქეგლ 1950-1965). ქართული პარალელისგან განსხვავებით, ახალსპარსული ფარდა პოლისემანტია და ქართულში წარმოდგენილ მნიშვნელობათა გარდა, გულისხმობს ზოგადად საფარველს, სურათს, ფენას, გარსს, აპკს,

ასევე კარავს (Рубинчик 1985; änväri 1993; äfšār 1994). როგორც ფარდა, ასევე ფარდაგი აქტიურად გამოყენებული ნასესხობებია თანამედროვე ქართულში.

სადღეისოდ სემანტიკური განსხვავება ჩანს სადაგსა (ეტიმონისაშ. სპარს. ***sadak||sadağ**) და სადა (ეტიმონი ახ. სპარს.

sāde//კლას.სპარს. **sādā**) ფორმებს შორის პოლისემიური **sāde** ძირითადი შინაარსი „უბრალო, მარტივი, რიგითი, უპრეტენზიო, გაუპრანჭავი“

(Рубинчик 1985; änväri 1993; äfšār 1994) გადმოტანილია ქართულ სადა-ში (ქელ 1950-1965). როგორც ჩანს, თავიდან იგივე მნიშვნელობა ჰქონდა სადაგსაც: „მიეც ხორცთა შენთა საზრდელი სადაგი და გუამსა შენსა სამოსელი ადვილი ფასისა“ („მამათა სწავლანი“, იხ. ანდრონიკაშვილი I 1966:368), „მოყვარენი გულსადაგნი („ვეფხისტყაოსანი“ იხ. ანდრონიკაშვილი I 1966:368). ქეგლ-ის საილუსტრაციო მაგალითების მიხედვით, XIX-XX საუკუნის დასაწყისის ტექსტებში სადაგი და სადა შეზღუდული ვალენტობის ზედსართავადაც გვევლინებიან მნიშვნელობით „უქმე, არასამუშაო (დღე)“. ეს მნიშვნელობა არაა წარმოდგენილი ახალ სპარსულ ფორმაში. სულხან-საბასთან სადაგი განიმარტება, როგორც „ძნელსა და ადვილს საშუალი“. განსხვავებით სადასაგან, რომელსაც შენარჩუნებული აქვს ეტიმონისეული მნიშვნელობა „უბრალო, მარტივი“. სადაგი სემანტიკურად ცვლილია, მას შექცენილი აქვს ლექსიკონებში აუსახავი მნიშვნელობა „სარგო, შესაფერი“. ეს შინაარსობლივი ნიუანსი კარგად ჩანს სადაგით მოტივირებულ ზმნებში უსადაგებს „არგებს“, „ესადაგება, ერგება, შეეფერება“.

შინაარსობლივად იგივეობრივია ჭალაკ-საშ. სპარს. ***čalak||čalağ** და

ჭალა<ახ. სპარს. **čāle//**კლას. სპარს. **čālā** ფორმები: „ვაკე ადგილი ტყიანი ან უტყეო მდინარის პირას“ (ქეგლ 1950-1965), „წყლის პირი ნაყოფიერი“ (საბა 1991-1993), ჭალაკს აქვს ასევე ხმარებიდან გამოსული მნიშვნელობა „კუნძული“ (ქეგლ 1950-1965; საბა 1991-1993). უცნობია რა სემანტიკისა იყო სავარაუდო საშუალო სპარსული ეტიმონი, მაგრამ ახალსპარსულ პოლისემანტ **čāle**-ს მნიშვნელობებია „ორმო, ჩაღრმავებული, ოღოროღორო ადგილი, ღრანტე“, ასევე „თიხა-მიწოვანი წილით წარმოქმნილი ჩაღრმავებული ადგილი“ (änväri 1993). სწორედ, ეს უკანასკნელია ქართული პარალელის მნიშვნელობასთან იმპლიკაციურ მიმართებაში. გამოყენების სიხშირის თვალსაზრისით, ჭალა სჭარბობს ჭალაკს.

განხილულ ნასესხობათა ანალიზი ცხადყოფს, რომ ქართულში ციკლურად, სპარსული ენის ისტორიის ორ სხვადასხვა ეტაპზე

შემოსული საშუალო და ახალი სპარსული წარმომავლობის პარალელური ვარიანტები განსხვავდებიან არა მხოლოდ ფონეტიკური ფორმით, არამედ სემანტიკური შინაარსითაც. ამავდროულად მათ შორის სადღეისოდ არსებული სემანტიკური სხვაობა უკავშირდება ეტიმონისგან ერთ-ერთი ან ორივე პარალელური ფორმის მეტ-ნაკლებ შინაარსობლივ დაშორებას იმპლიკაციის, ჰიპო-ჰიპერონიმიზაციის ან სიმილაციის საფუძველზე. საკვლევ მასალაში წარმოდგენილია ეტიმონთა როგორც მონოსემიზაციის, ასევე პოლისემიზაციის მაგალითები.

ახალსპარსულ ეტიმონთა ძირითად სიტყვათმნიშვნელობების შინაარსი ემთხვევა დადასტურებულ საშუალო სპარსულ პრაფორმებს. რეკონსტრუირებულ საშუალო სპარსულ ეტიმონთაგან მომდინარე ქართული ვარიანტის სემანტიკური კავშირი ახალ სპარსულ ფორმასთან მუდამ გამჭვირვალეა, რაც ამ უკანასკნელის სემანტიკურ იგივეობას ან სიახლოვეს გვაგვარაუდებინებს დაუდასტურებელ საშუალო სპარსულ ეტიმონთან და კიდევ ერთხელ მიგვიბრუნებს ახალ სპარსულ ფორმათა და სხვა ენებში შესულ სპარსიზმთა შესწავლის მნიშვნელობაზე საშუალო სპარსულ ეტიმონთა აღსადგენად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ანდრონიკაშვილი 1966 - მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, I, თბილისი, 1966;
მ. ანდრონიკაშვილი 1996 - მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, II, თბილისი, 1996;
ფ. ანთაძე 2011 - ფ. ანთაძე, ქართულში შემოსული სამი ორიენტალიზმის შესახებ, „ენათმეცნიერების საკითხები“. 2012;
ნ. ბართაია 2010 - ნ. ბართაია, ქართულში შემოსული სპარსული ლექსიკა, თბილისი 2010;
საბა 1991-1993 - ორბელიანი სულხან-საბა ლექსიკონი ქართული, I, II, Tbilisi 1991-1993;
Никитин 1983 - Никитин М.В. Лексические значение слова. Структура и комбинаторика. Москва 1983;
Основы 1981 - Основы иранского языкознания. Среднеиранские языки. Москва 1981;
Основы 1982 - Основы иранского языкознания. Новоиранские языки. Москва 1982;
Рубинчик 1985 - Персидско-русский словарь. т. I-II. Москва 1985;
გიპერტი 1993 - Gippert J. Iranica. Armeno-Iberica, I-II Wien 1993;
Nyberg 1974 - Nyberg H.S. A Manual of Pahlavi. Glossar, Wiesbaden 1974;

äfšâr 1994: äfšâr q.s.; häkämin; häkämin. Färhäng-e moâser-e fârsi, Tehrân 1994;
änväri 1993: änvâri h. fârhâng-e fešorde-ye soxân Tehrân 1993.

Pati Antadze-Malashkhia

Persian Loanwords Borrowed into Georgian Language in Various periods

Present paper deals with some loan words (რემაკი//რემა; ჭაბუკი//ჩაუქი; ხანაგა//ხანა; ფარდაგი//ფარდა; სადაგი//სადა; ჭალაკი//ჭალა), that penetrated into Georgian twice on various stages of the history of Persian language, namely Middle and New Persian. Such cyclic borrowing led to the phonetic differences in the parallel forms derived from Middle and New Persian etymons. This phonetic difference also means semantic divergence. At the same time, the above-mentioned parallels are semantically similar from the diachronic point of view. The semantic difference observed on the synchronic plane is due to semantic deviation from the Middle Persian etymon based on hypo-hyperonymy, implication or similation. The research material includes examples of both monosemization and polysemization of the etymon. The meaning of words of New Persian version semantically coincides with the initial forms in Middle Persian. In certain cases the original form is restored by scholars on the basis of Persian loans in Georgian (Georgian ფარდაგი<Middle Persian ***pardak**||**pardag**, Georgian სადაგი<Middle Persian ***sadak**||**sadag**, Georgian ჭალაკი<Middle Persian ***čalak**||**čālag**).

The analysis also deals with Georgian variants based on Middle Persian etymons that have no parallels in the form of borrowings from New Persian

(Georgian ამხანაგი<Middle Persian ***hamxānak**|| **hamxānag** Georgian ნოვაგი<Middle Persian ***navak**||**navag** Georgian ჭარმაგი<Middle Persian***čarmak**||**čarmag**);). The semantic link of such loans with corresponding New Persian forms (**hāmẖāne** , **nāvā**, **čārme**) is quite transparent. Therefore, we should assume the semantic similarity of these forms to the reconstructed Middle Persian original forms.

From the phonetic viewpoint, the analyzed Middle Persian forms reflect both early stages of Middle Persian (Georgian რემაკი<Middle Persian **ramak**; Georgian ჭაბუკი<Middle Persian **čapuk**; Georgian ჭალაკი<Middle Persian ***čālak**), and later stage of Middle Persian (Georgian ფარდაგი<Middle Persian ***pardag**; Georgian სადაგი<Middle Persian ***sadag**; Georgian ამხანაგი<Middle Persian ***hamxānag**; Georgian ნოვაგი<Middle Persian ***navag**; Georgian ჭარმაგი<Middle Persian ***čarmag**; Georgian ხანაგა<Middle Persian **xānag**).

The analyzed loan words chiefly reveal lexical stability and derivative activity in Georgian. However, in certain cases there is a tendency of their transfer to vocabulary archive (რემაკი, ხანაგა, ჩაუქი, ჭალაკი).